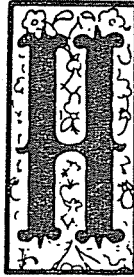

Hukuk

Ali ŞAFAK -

(A. Ü. İlahiyat Fakültesi
Doktora Talebesi)

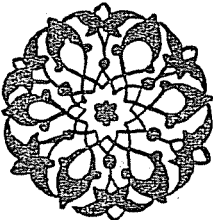
Altın ve gümüş fiatları karşısında Zekât, Sadaka-ı Fıtır ve Kurban'ın edası

HER din ve Hukuk sistemi yaşamış olduğu toplulukta fertler arası münasebetleri tanzimi gâye edinir. Dinlerden bir kısmı yalnız ahiret hayatını ele alır, dünyayı bir tarafa bırakır, bu türlü dinlerde spirtüel hayat söz konusudur. Onlarda fertler arası münasebât ve dünyevî muamelâtın hazzı ya hiç yoktur ya da pek azdır. Aksine olarak vaz'î hukuklar da fertler arası hukukî münasebetleri, ictimai hayatı tanzim ederken uhrevî hayatı, ferdin işine müteallik uhrevî müeyyideyi, ahlâkîlik derecesini bir tarafa bırakır, kaale almaz. Binnetice her iki grup din ve hukuk da gâyesine ulaşamaz, ulaşmasına da imkân yoktur. Zira iki ayaktan biri noksan, topaldır. Ezcümle; Budizm ve Hristiyanlıkta uhrevî hayat, ferdin şahsına ait, ahirete taalluk eden işleri ele alınmış; dünyevî cihet ihmal ve terk edilmiştir. Nazizm, Faşizm, Marxizm ve Pozitif hukuklar, sistemler ferdin ve topluluğun dünyevî cihetini, sosyal bünyedeki yeri ve durumunu ele alıp tayin ve tesbit etmeye çalışmışlarsa da uhrevî hayatı, hareketlerin ahlâkî cihetlerini bir tarafa bıraktıkları için gâyelerine vasil olamamışlar, fert üzerindeki murakabelerini tesis edememişlerdir. Bu nedenle yıkılmışlar veya yıkılmaya mahkûmdurlar.

İSLÂM dinine ve onun vaz ettiği prensiblere bir göz atılacak olursa mezkûr iki farklı sistemlerin kemâllerinin kemâllerini cami olduğu gibi her ikisinin en büyüğünden en küçüğüne kadar noksanlarını bertaraf etmiştir. İslâm dini ve onun her prensibi dünyevî ve uhrevî hayatı tamı ile ele almış ikisi arasında geçişi sağlamış, köprüyü tesis etmiştir. Bu cümleden olarak İslâm devletinin, Beytül Malın vergisi demek olan « Z e k â t » müessesesini ve onun tâbileri incelenecek olursa iddia sübut bulunmuş olacaktır.

Her Devlet ve sistemler işlerin tedviri, âme hizmetlerinin ifası, mal sahipleri ile fakirler arası ictimai yardımlaşmayı temin için bir takım vergiler korlar, nisbetler tayin eder geçim ve ha-

yat şartlarını ele alarak miktarlarının neler olduğunu gösterirler. İşte İslâm vergi hukukunda bu nisbet tayin ve tesbit edilmiştir. Şöyle ki: Bir ciheti ile ibâdet bir ciheti ile ictimâî muâvenet ve Beytül Mal geliri zekât ve öşür vergilerinde verilecek şeyin cinsine, nevine göre ve verecek mükellefin malî durumu objektif olarak, her an ve zamana intibak edebilir şekilde gösterilmiştir. Keza sadaka-ı fitr ve kurbanda da mükellefin malî durumu nazara alınmış, tesbit edilmiştir.

Gerek zekâtta ve gerekse diğer iki vacib ibâdetde, içtimâî yardımlaşma vasıtalarında mükellefte ve malda bir takım şartlar aranmıştır. Mükellefte aranan şartlardan biri de onun nisaba malik olmasıdır. «Kur'anın vergi mevzuları ve onların nisbetleri hakkında sukûtu hukukçuları, hükümetin muvakkaten yeni vergiler tarh etmesinin veya buhranın devamı boyunca vergi nisbetinin yükseltilmesinin mümkün olduğu kanaatine vardırmsın.» (1). Bununla beraber malî buhran anında olsa tebayı çok ağır külfetler altında bırakmak, onların malî vaziyetlerini nazara almadan vergi tahsili için icbar etmek de tecviz edilmemiştir. Zira olmayandan olmadığı halde bir şeyi istemek «Vermezse mabud neylesin sultan Mahmud.» darb-ı meseli gibi bir durum arz eder.

O halde İslâmın vaz ettiği bu nisab nedir, neye göredir? Her üç ibâdet ve muâvenet vasıtasında nisab fıkıh kitaplarımızda şöyle tesbit edilmiştir; «Hâcet-i asliyesinden (ki 1 — Kendisinin ve şer'an beslemeğe mecbur olduğu efrâd-ı ailesinin — usul ve furuu, zevcesi, müstahdeminin nafakası, 2 — Yazlık ve kışık elbiseleri, 3 — Mesken, 4 — Ev eşyası, 5 — Binit hayvanı, 6 — Hizmetçi, 7 — Sanat aletleri, kitaplar, silâhlar... hep hayatî eşya cümlesindedir ve hâcet-i asliyyeyi teşkil ederler. İşte bunlardan) başka müayyen miktar ve nisbette... altın ve gümüşe, bedellerine sahip olanlar yine altın ve gümüş üzerinden mahsub edilmek şartı ile zekâtla, sadaka-ı fitr ve kurbanla mükelleftirler (2). Altın ve gümüş, malî kudretin tesbiti için vaz edilmiş birer ölçüdürler. Binaenaleyh bu miktara, malî kudrete sahip kimse mezkûr üç malî ibâdetle mükellef tutulacaktır. Bilhassa zekât gibi bir farızada, ifa cihetinden Devlet vazifeyi üzerine almış, zekât memurları tayin etmiştir. Sadaka-ı fitr ve kurban nisbetle çok daha üstün, ifa edilmiş noktasından da Devlet bu vazifeyi üzerine aldığı içindir ki tamamen ferd vicdanına bırakılmamış, vicdanî bir ibâdet olma yanında içtimâî cephesi de mevcut, ifası mecburî bir mükellefiyet durumundadır.

BAZI garphlar ve onların bizdeki mukallidleri, muakkipleri, İslâmın malî ibâdetlerinin vicdanî bir ibâdet olduğu iddiasında bulunarak, fert bunu isterse ifa eder isterse etmez derler. Binnetice İslâmın sosyal cephesi olmadığını, ferdin vicdanında mahkûm kaldığını, onun içindir ki 20. yüzyılda prensiblerinin artık içtimâî hayatta medarı tatbik, ihtiyaca cevap verici olmadığı iddiasını serdetmektedirler (3). Oysa ki bunlar biraz objektif olarak düşünüp, şu veya bu fikre bağlanmaksızın meselenin üzerine eğilseler o vakit zekât-sız İslâmın tam olmayacağını, zekâtı ifa etmekten imtina edenlere karşı Bü-yük Halife Hz. Ebu Bekir (R.A.) ın harp açtığını zekât amilleri vasıtasıyla devlet tarafından toplanıp yine devlet tarafından Kur'anda beyan edilen mahallere sarf edildiğini görür, anlar ve o zaman hakikatî teslim ederler. Ama mühim olanı o şahısların zihninde hiç olmazsa objektiviteyi tesis etmekle bu sonuca ulaşılabilir ki, böyle bir hal de ancak insaf sahibi olmakla mümkündür. Kısacası İslâmiyet vaz ettiği ibâdetlerle sosyal cephesini, içtimâî bir din olduğunu da göstermektedir.

Önce de belirtildiği gibi zekât, sadaka-ı fitr ve Kurbanda hacet-i asliye fevkinde nisaba malik olmak şartı vardır. Nisabın (ölçünün) ne olduğu da İslâm hukukunun asıl kaynaklarından olan sünnette ve Fıkha dair eserlerde beyan edilmiştir. Sadece altın ve gümüş ölçüsünü ele alıp üzerinde durmak konunun muktezasıdır.

ALTIN VE GÜMÜŞ ÖLÇÜSÜ

Bazı mallar, para, altın ve gümüş üzerinden zekât verecek kimseler için kendi durumlarını tayinde iki ölçü verilmiş, fert bu iki ölçüden birini irti-hapta serbest bırakılmıştır. Birinci ölçü, Altın üzerinden olup asli ihtiyaçlarının fevkinde 20 miskal altına sahip olan zekât, sadaka-ı fitr vermekle, kurban kesmekle mükelleftir. Bu hususta Rasulullah (S.A.V.): «Ya Ali, Al-

(1) İslâma Giriş, M. Hamidullah, s. 71.

(2) Tecrid-i Sarîh, K. Miras tercemesi, c. V.

(3) Cumhuriyet gazetesi, sayı, 15431 ve 15432.

tın 20 miskâle ulaşınca kadar sana zekât farz değildir. Eğer 20 miskâle ulaşmışsa yarım miskâl zekât vermen farzdır. (4) buyurmuşlar. İkinci ölçü de gümüş üzerinden vaz edilmiştir ki bu hususta da Rasulullah (S.A.V.): «Gümüş 200 dirheme ulaşınca kadar zekâtta muafıdır. 200 dirheme ulaşınca beş dirhem zekât gerekir.» (5). İş bu altın ve gümüş ölçüsü kendi nevi-lerinde mutlak surette tatbik edilir. Fakat altın ve gümüş olmayan ticarî eşya ve paralar gibi hususta fert ikiden birini seçmekte muhayyerdir. Fakat burada dikkat edilecek nokta iki ayrı cinsten vazedilen ölçüler arasında Rasulullah (S.A.V.) devrinde ve onu müteakiben 3-4 asır boyunca 20 miskâl altının 200 dirhem gümüşe tekâbül ettiği, aralarında bir tevazünün mevcut olduğudur. Binnetice o devirlerde altın üzerinden verilen yarım miskâl altın ile 200 dirhemde 5 dirhem verilen zekâtlar birbirine kıymet bakımından eşit olup farklılık mevcut değildi. Her ikisi de bugünkü hesaptan % 2,5 a tekâbül ediyordu (6). Fakat zamanla altın istihsalinde pek okadar ilerleme kaydedilmemiş, aksine gümüş istihsalinde önemli miktarda artış kaydedilmiştir. Saniyen gümüş para değerini kaybetmiş, altın söz sahibi olmaya başlamış, para kıymetini altın sayesinde kazanmıştır; Neticede gümüş kıymet cihetinden yerinde sayarken altın sür'atle bir ilerleme kayd etmiştir. Nisbet bakımından gümüşle arayı hayli açmıştır. Ezcümle İslâmın ilk devirlerinde 20 miskâl (1 miskâl = 4,81 gr., 20 X 4,81 = 96,20 gr.) altın 200 dirhem (1 dirhem 3,207 gr.'dır, 200 X 3,207 = 641,5 gr.) gümüşün değerine tekâbül ettiği yukarıda kayd edilmişti. Ama bugün bu eşitliği bulmak imkânsızdır. Zira 9 Şubat 1968 tarihinde altın ve gümüş fiyatları nazara alınırca görülür ki o gün 24 ayar 1 gr. altın 15,52 TL.sı, 1 Kg. has gümüş ise 990 TL. sıdır (7). İmdi bu fiyatlar önümüzdeki iki ölçüye tatbik edilecek olursa 96,20 gr. (20 miskâl) altın X 15,52 57. TL. = 1493,02 TL. İkinci ölçü olan gümüşte durum; 641,5 gr. (200 dirhem) gümüş X 0,99 TL. = 635,08 TL. sı. Hesab neticesi müşahede edilen durum; 1493,02 TL. lık altın 635,08 TL. sına eşit olmak şöyle dursun nisab miktarı altın, nisab miktarı gümüşe nisbetle 1493,02 : 635,08 TL. = 2,35 oranında fazlalık göstermektedir, bunun sonucu da 2,35 X 641,5 gr. nisab miktarı gümüş ancak 1 nisab miktarı (96,21 gr.) altın değerine eşit olabiliyor. Hesabları teferruatlı şekilde ortaya koymaktaki maksad, bugünkü iktisadî durumlar, altın ve gümüş fiyatlarındaki farklılıklar karşısında acaba zekât farızasının, sadaka-ı fitr ve kurban vaciblerinin ne tarzda ifa edilmesi gerektiğinin mümkün olan nisbette bir hal yoluna ulaştırılmasıdır.

ALLAH'A olan kulluğumuzun ifadesi, sahib olduğumuz nimetlerin birer şükranesi, fakru zaruret içerisinde olanlara, amme hizmetlerine yardım elinin uzatılmasının sebebi, içtimâî hayatta tesânüdün temini, «Habibim servet sahiplerinin mallarından zekât al. Zekât onların mallarını temizler ve vicdanlarını arıtır.» (K. K., 103) âyeti kerimesinin muktezası olan üç nevi mali ibadetlerin her birinin yerine getirilmesinde hareket tarzı şöyle olmalıdır: Eğer her üçünde de nisaba esas olarak gümüş ele alınırca cemiyet içinde amme menfaatına müteallik işlere ve fakirlere uzanan yardım eli artacaktır. Zira ölçü miktarı düşük olunca mükellef adedi makusen mütenasib olarak artacaktır. Ama bunun yanında üç ibadetten bir kısmını ifa ederken mükellef harac ü meşekkat, harac-ı dinî ile karşılaşacak, bir kısmını ifa ederken böyle bir güçlük söz konusu olmayacaktır. Şayet altın, esas ölçü kabul edilirse mükellef miktarı azalacak, yine makusen mütenasib bir durum meydana gelecektir. Halbuki Şariin kasdı fakirlere, ammeye, l'âyî kelimetullah uğruna uzanan yardım elinin artmasıdır. Fakat altın esas ölçü kabul edilince her üç mali ibadetin yerine getirilmesinde mükellef hiçbir harac-ı dinî ile karşılaşmayacak, kolayca yerine getirebilecektir.

Konu üzerine biraz daha yakinen eğilip her üç ibâdeti ayrı ayrı ele alıp iki ölçü ile karşılaştırmak iktiza ederse keyfiyet vuzuha kavuşmuş olacaktır. Şöyle ki :

Zekât. «İnsanın kazanmış olduğu servetteki manevî necâseti, kötü vasıfları temizlemek için her sene malın % 2,5 nu Allah yolunda dağıtmaktır. Hükümü farzdır (8). Aile içerisindeki nüfus adedi v.s. düşünülmeden asli ihtiyaçlardan fazla gümüş veya altın üzerinden kabul edeceği bir ölçü ile malının

(4) *El İhtiyar li Ta'îli Muhtar Muh. b. Mevdud, c. I, s. 110.*

(5) *Aynı eser, c. I, s. 111.*

(6) *Tecrid-i Sarih, c. V, s. 116 v.d.*

(7) *Dünya Haberler Ajansı, 8.II.1968, No. 4728 den.*

(8) *Usus ul İktisad, Mevdudi, s. 129.*

% 2,5 nu zekât olarak verecektir. Faraza; elinde 800 TL. fazla parası olup da üzerinden 1 sene geçen v.s. şartları haiz olan mükellef eğer gümüşü ölçü alırsa 800 TL. sı zekâta tâbi tutulacaktır. Böylece bir farizayı ifa etmekte manevi bir huzura kavuştuğu gibi bir fakirin cüz'î de olsa ihtiyacını karşılamak için yardım elini uzatmış, ictimâî tesânüdün temâdisine yardım etmiş olacaktır. % 2,5 gibi nisbetin çok düşük oluşu da farizayı yerine getirmekte güçlük arzuetmez. Ama mükellef altını esas kabul ederse, altın fiyatı hayli arttığı için 800 TL. sının zekâtı gerekmiyecektir. Sonuç olarak farzı ifa etmediği gibi fakire uzanan yardım eli de azalacaktır.

SADAKA-I Fıtır'da : Tutulan Ramazan-ı Şerif orucunun Allah indinde yük-selmesini, (teşbih caizse, mektuba nisbetle pul ne ise oruca nisbetle sadaka-ı fıtır da odur.) fakirin Bayram ve mübârek günlerini geçici de olsa gönül huzuru içerisinde geçirmesini sağlayan amelî bir ibâdet olup hükmü vacibtir. Bu vecibenin ifasında nisabın yanında ikinci bir şık ortaya çıkmaktadır ki o da «elinde nisab miktarı malı bulunanın hem kendisinin hem de balığ olmayan ve malsız bulunan çocuklarının sadaka-ı fıtırını vermekle mükellef oluşudur.» (9) Binaenaleyh hanesinde karı-koca ve üç çocuğu bulunan 5 nüfuslu bir ailede ailesinin elinde aslı ihtiyaçlarından fazla olarak 800 TL. sı mevcutsa bunun her yıl değişen duruma göre belli bir miktarını fitra olarak ifa edecektir. Faraza bu yıl vasatı fitra miktarı 5 TL. sı kabul edilecek olursa, hane reisi 800 TL. dan $5 \times 5 = 25$ TL. sı fakire dağıtacaktır. Eğer aile nüfusu fazla ise vereceği miktar da o nisbette artacaktır. Altını esas kabul ederse henüz asgarî ölçüye balığ olmadığı içindir ki fitradan muaf olacaktır. Maamafih gümüş değerini ölçü kabul edince zekâta nisbetle aile nüfusu artışa sebep olmakla beraber ifasında yine de bir haracü meşekkat görülmür. Fıtrada ailenin nüfusu, zekâta ise eldeki mal kıymeti verilecek fitra ve zekâta müessirdir. Binaenaleyh fitra için de altının hayli artan değerine karşı gümüşü kriter kabul etmek, hem bir vecibenin pek fazla dinî güçlük olmaksızın ifası bakımından, hem de fakire yapılacak yardım bakımından tercihe şayandır.

Kurbana gelince; Burada durum biraz daha farklı olarak ortaya çıkar. Zira vacib olan işbu malî ibadetin ifasında fert artan iki değerle karşı karşıyadır. Bir taraftan gümüş ve altın değeri, diğer taraftan kurbanlık hayvanatın değeri tedrici yahut sür'atli olarak artmaktadır. Bu gün pek çok şehirlerimizde Kurbanlık koyun fiyatları 200 TL. sı veya az-çok fevkindedir. Vaziyet böyle olunca elinde yine mezkûr 800 TL. olan bir mükellef kurban kesmede kriter olarak gümüş değerini kabul ettiğinde veya hakkında gümüş esası tatbik edilmeğe kalkışıldığında işbu 800 TL. sının en az dörtte birini bir anda vacib bir ibadetin ifasında sarf etmesi kendisi için zor gelecek, parası epeyce bir miktar azalmış olacaktır. Bu ise ferd için bir harac-ı dinî mahiyetinde olduğundan şartın ağırlığını dine haml ederek isyana düşebilir. Yahud ifa edemediğinde mükedder olacaktır. Ama kriter olarak altın değeri kabul edilirse bu takdirde elinde 800 TL. sı olan kurban kesmekten muaf olacak, elinde en az 1493,02 TL. sı olan kurban kesmekle mükellef tutulacaktır. Bu ölçü ise İslâm Hukukunda «HARAC-I DİNİ» olarak tesmiye edilen hususu bertaraf edecek, dine karşı muhtemel serzenişlerin önüne geçilmiş olacaktır.

Kısacası; ferdin, ailenin, herbir dinî mükellefiyetin şer'î hükmünü nazara alarak ifalarındaki kolaylık ve güçlüğü tayin etmek gerekirse, Zekât farızasında ölçü olarak pek fazla artan altın değerini, fakirin menfaatini gözeterek bir tarafa bırakıp gümüş değerini kabul etmek, yerine getirilmesinde harac-ı dinî'nin bulunmaması bakımından yerinde olur. Sadaka-ı Fıtırda, aile nüfusu çok kalabalıksa gümüş değeri ölçü olarak alındığında bir nebze harac-ı dinî göze çarpar, ama vasatî bir aile ise böyle bir güçlük söz konusu olamaz. Kurbanda ise; bu gün ifasında arz ettiği güçlük, pahalılık karşısında ölçü (kriter) olarak altın değerini kabul, harac-ı dinîyi bertaraf etmek bakımından yerinde olur. Altın ve kurbanlık hayvanların değeri birbirine yakın bir nisbette artmaktadır. Maamafih bu hususta Diyanet Riyasetine büyük işler düşmektedir (10).

(9) *Nimetül İslâm, M. Zihni Efendi, kısım II, s. 114.*

(10) *Tecrid-i Sarih, c. V, s. 184 v.d.*

S O N U Ç

İ SLÂM dini vergi ve ibâdet sahasında servetler üzerine ağır bir yük gibi mahiyet taşıyan müesseseleri ortaya koymak ve bunları imanın rûkûnlerinden saymak sureti ile malî mevzuda önemli bir hamlede bulunmuştur. Zekât, hareketsiz, atıl kalmış servetler üzerine, parayı sevenler için hayli ağır bir yük olacak şekil ve mahiyettedir. İslâmiyet bu nevi ibadetleri vaz etmekle sermayeyi atıl vaziyetten, zekât vere vere bitmekten kurtarıyor. Muayyen ellerde, şahıs ve müesseselerde sermaye terakümünü, para spekülasyonunu önlemekle, İslâm bu nevi malî müesseseleri ile cimrilik, Karunluk gibi vasıflara karşı mücadele etmekte, onları yıkmaktadır. Cenab-ı Hak «Allahın fazl u kereminden kendilerine verdiği sarf u infakta cimrilik edenler, zinhar bunun kendileri için bir hayır olduğunu sanmasınlar. Bilâkis bu onlar için bir şerdir.» (K. K., III:180) buyurmaktadır. Yine Cenab-ı Hak âyeti kerimelerinde nisab hususunda sarih bir hüküm vaz etmemişse ve mutlak olarak «Habibim yine sana hangi şeyi nafaka vereceklerini sorarlar. De ki ihtiyacınızdan artanı verin.» (K. K., II:219) âyeti kerimesini vaz buyurmuştur. Binaenaleyh malî ibâdetlerin ifasında her ne kadar mezkûr ölçüler vaz edilmiş ise de nafîle için böyle bir durum da yoktur. İslâmiyet; ferdi, feragat sahibi, yardımı, infakı seven bir kimse olarak görmek istiyor. Yine Kur'an-ı Kerim'de «Allah yolunda maldan harc edeceğinizin mükâfatı size fazlası ile ödenecektir. Siz bu hususta haksızlığa da uğratılmıyacaksınız.» (K. K., II:272) buyurulmuştur (11).

İslâmiyet sermaye sahiplerini bu ve benzeri prensiblerle ictimâî muavenete teşvik eder, infak yollarını gösterirken kapitalist düzenlerde böyle bir infakla malların bitip tükeneceği zannedilir. Halbuki Hak Tealâ onların iç yüzünü «Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur. Size cimriligi emreder. Allah ise nafaka hususunda size kendisinden bir mağfiret ve bolluk vaad ediyor.» (K. K., II:268) âyet-i kerimesi ile ortaya koyuyor. Yine kapitalistler isteyerek veya zorla verdikleri, infak ettikleri şeylerin artık zayi olduğunu, dönüşünün bulunmadığını zannederler. Bu hususta da II:276 âyet-i kerimesi, prensibi gerekli cevabı vermektedir. Keza kapitalistler, ellerinde malı cem edip, biriktirdikten sonra bunları faiz mukâbili karz olarak vermekle alınan ribânın re'sü malî artıracığını zannederler. Oysa Vacib Tealâ; «İnsanların mallarında artış olması için faiz cinsinden verdiğiniz şey, nakit, mal, vesaire Allah katında artmaz. Allahın rızasını dileyerek verdiğiniz zekât ise sevablarını kat kat artıranlar onu verenlerdir.» (K. K., XXX:39) âyet-i celilesi ile hakikatın nerede olduğunu beyan buyuruyor (12).

(11) Ususul İktisad, s. 123.

(12) Ususul İktisad, Mevdudî, s. 124.

TARİH HASRETİ

Nerde onlar ki yeşil gölgeli çardaklarda
Diz çöken dostları tenvir ile irşada gider
Nerde ol rind ki elinden ezeli aşkı sunar
Bir gönül dervişidir elde sebû, bade gider
Nerde onlar ki ölümler gezinen sahrada
Müslüman yok mu! diyen her acı feryada gider
Nerde serhat beyinin aşk ve zafer kafilesi
Yılda beş on kerre düşmanları berbada gider
Nerde ol dost ki hakikat yolunun yolcusudur
Açarak göğsünü tekbîr ile cellâda gider
Nerde onlar ki soyunmuş bir alay mecnundur
Derd eder kendine her derdi de imdada gider
Nerde ADNAN ki bir ahbabını özler de o dost
Açarak dağları sahraları Bağdat'a gider